

OD SINTAKSE DO STILISTIKE

Ivo Pranjković
GRAMATIKA U RIJEČIMA I RIJEČI U GRAMATICI

Zagreb; Matica hrvatska, 2016.

Knjiga *Gramatika u riječima i riječi u gramatici* Ive Pranjkovića sadrži 24 priloga podijeljena u šest cjelina. Prilozi su najvećim dijelom prethodno objavljeni. Četiri su priloga nastala u suautorstvu s Ladom Badurinom te se nalaze unutar dviju cjelina, pod naslovom *Kategorijalna značenja i Riječi u (kon)tekstu*. Uz spomenutih šest cjelina knjiga sadrži autorov predgovor, tj. *Proslav*, popis literature, bibliografiju, kazalo pojmova, kazalo imena i bilješku o autoru. Obasiže 406 stranica.

Zvučan naslov knjige umnogome proizlazi iz antimetabole – *Gramatika u riječima i riječi u gramatici* – inverznim ponavljanjem sadržaja ističe se njegova povezanost (usp. Bagić 2010) – gramatički je odnos sadržan u riječima, odnosno riječima se izriču različiti gramatički odnosi.

Prva cjelina, *Kategorijalna značenja*, sastoji se od pet priloga. To su *Prostorne opozicije, Izražavanje vremenskih odnosa padežnim oblicima i prijedložno-padežnim izrazima, Načini izražavanja imperativnosti, Kvantifikacija u imenskim skupinama te Komunikacijski aspekt gramatičkoga opisa*. U tekstu *Prostorne opozicije* na nizu primjera, argumentirano i zorno, Pranjković analizira konceptualiziranost prostornih značenja u jeziku po načelu binarnih opozicija, tj. dvojčanih opreka. Tako su, navodi autor, u opreci predmet kojemu treba odrediti mjesto, tj. objekt lokalizacije

(OL) i predmet po kojemu se određuje mjesto, tj. lokalizator (L), npr. *Knjiga (OL) je na stolu (L)*. Narav odnosa OL i L uvjetuje ostale prostorne opozicije, pričem su opozicijski najistaknutiji odnosi predmjesnosti i zamjesnosti, na/d/mjesnosti i podmjesnosti, unutarlokalnosti i izvanlokalnosti te bliskosti i nebliskosti. Međutim opreke mogu biti i unutarne, što bi značilo da se mogu susresti unutar jednog prostornoga značenja (13). Tako primjerice čelna/začelna lokalnost pretpostavlja opreku između početnoga i krajnjega dijela kakva izdužena predmeta, npr. *na početku ulice* prema *na kraju ulice*. „Nadopozicija” koja vrijedi za cijeli sustav prostornih opreka i za velik dio padežnoga sustava jest opreka između direktivnosti (dinamičnosti) i nedirektivnosti (lokalnosti, statičnosti), npr. *(staviti knjigu) na policu, (biti) na polici; (staviti papir) među knjige, (biti) među knjigama* (14). I unutar tih značenja postoji opreka između opće direktivnosti ili općedirektivne lokalnosti i granične ili direktivno-granične lokalnosti. Naposljetku u opoziciji su i prostorna značenja s drugim (neprostornim) značenjima, posebice vremenskim – predmjesnost i prijevremenost, npr. *pred zid* prema *pred Uskrs*; „unutarmjesnost” i „unutarvremenost”, npr. *unutar zidina* prema *unutar predviđenog vremena* i sl. Pranjković smatra da ta vrsta opozicija uključuje leksičke markere prostora i vremena, potkrepljujući taj stav i postavkom

kognitivista – vrijeme je prostor (17). Vremenski se pak odnosi izražavaju različitim načinima – samo na sintaktičkoj razini izražavaju se padežnim oblicima, prijedložno-padežnim izrazima, nezavisnosloženim i zavisnosloženim rečenicama te na razini teksta. U drugome prilogu prve cjeline Pranjković analizira izražavanje vremenskih odnosa padežnim oblicima i prijedložno-padežnim izrazima. Vremensko se značenje besprijedložno izražava genitivom, akuzativom i instrumentalom. Kako bi vremenskim genitivom i akuzativom bilo izraženo lokalizirano vrijeme, oni moraju biti praćeni (sintaktički obveznim) atributom (22), npr. *svaki dan/svakog dana, prošli tjedan/prošlog tjedna*. Besprijedložni vremenski instrumental, npr. *dolaziti utorkom i družiti se godinama*, uz vremensku lokalizaciju pretpostavlja i vremensku kvantifikaciju. Kada analizira izražavanje vremenskih odnosa prijedložno-padežnim izrazima, Pranjković navodi prijedloge uz svaki padež kojim se izražava (i) vremensko značenje. Kao najbrojnije i najraznovrsnije navodi prijedložno-padežne izraze u genitivu, a kao neusporedivo rjeđe one u dativu. I u okviru vremenskih odnosa izraženih prijedložno-padežnim izrazima Pranjković upućuje na pojedine binarne opozicije – na vremensku lokalizaciju u okviru L, tj. intralokalizaciju, npr. *vratiti se na Uskrs*, i onu koja označuje lokalizaciju izvan L, tj. ekstralokalizaciju, npr. *vratiti se prije Uskrsa* ili *vratiti se poslije Uskrsa*. Svaka od njih sadrži i unutarnje opreke – intarlokalizacija sadrži opreku između opće i posebne lokalizacije, a ona pak opreku između vremenske ablativnosti i vremenske adlativnosti te vremenske perlativnosti; ekstralokalizacija sadrži opreku između

opće i posebne ekstralokalizacije, koja pak sadrži opoziciju između prijevremenosti i poslijevremenosti. Prijedložno-padežnim izrazima izražavaju se i stupnjevi vremenske udaljenosti OL od vremenskoga L, i to manji stupanj ili proksimalnost, npr. *uoči Uskrsa, oko Uskrsa*, koja se može izražavati i/ili pojačavati i prilozima ili pridjevskim riječima, poglavito zamjeničkim prilogom *sam*, npr. *pred sam Uskrs, odmah iza Uskrsa*, te distalnost, koja se izražava priložnim kvantifikatorima u sastavu prijedložno-padežnih izraza, npr. *mного prije proljetnih praznika* (27–28). Iz vremenskih i prostornih značenja, koja predstavljaju dimenzionalna značenja, razvijaju se i brojna nedimenzionalna – značenja posvojnosti, uzroka, posljedice, dopuštanja i sl. Zato se u nekim konstrukcijama vremenska značenja mogu miješati i s nekim od nedimenzionalnih značenja, primjerice sa socijativnim (socijativna temoporalnost), npr. *s početkom proljeća*, uzročnim (vremenski uzrok), npr. *sastati se povodom krize u poduzeću* i sl. (29). U tekstu *Kvantifikacija u imenskim skupinama* Pranjković pokazuje kako jezičnoj kvantifikaciji podliježu jezične jedinice kojima se označuju kakvi konkretni predmeti i/ili predmeti kojima su svojstvene prostorne dimenzije (47). Polazeći od podjele na gramatičku, leksičko-gramatičku i leksičku količinu u jeziku, Pranjković daje pregled sredstava izražavanja triju navedenih tipova količine u jeziku (49), pri čemu se najviše poziva na opis kvantifikacije u *Sintaksi savremenog srpskoga jezika* P. Pipera i sur. (2005). Gramatička se kvantifikacija izražava kategorijom broja, npr. *knjiga* (jd.), *knjige* (mn.), *dvije knjige* (paukal); *stručan* prema *stručni*. Leksičko-gramatička izražava se broje-

vima kao vrstama riječi, oprekom između brojivih i nebrojivih imenica, npr. *listovi* prema *lišće*, ili stupnjevanjem, npr. *malo*, *manje*, *najmanje* (*lišća*). Leksička se izražava imenicama, npr. *grupa*, pridjevima, npr. *mnogi*, zamjenicama, npr. *neki*, priložima, npr. *mnogo*, i glagolima, npr. *množiti* (50). Jezične jedinice kojima se izražavaju količinski odnosi jesu kvantifikatori – numerički i nenumerički. Numerički kvantifikatori, odnosno brojevi ili brojevine izvedenice mogu biti kumulativni ili partitivni. Prvima se označuje ukupna količina, npr. *dvije knjige*, a drugima, koje čine redni brojevi, označuje se količina kao dio kakva složenijega predmeta, npr. *drugi u poretku*. Numerička kvantifikacija može biti izravna, npr. *dvije knjige*, ili neizravna, npr. *dvije kutije knjiga*. Nebrojive imenice mogu se kvantificirati neizravno numerički, npr. *dvije kutije riže*, i nenumerički, npr. *kutija riže* (50–54). Nenumerički kvantifikatori mogu se podijeliti na apsolutne, i to jesne (npr. *sve knjige*) i niječne (npr. *nijedna knjiga*), i relativne, npr. *neke knjige*. Pranjковиć donosi i podjelu i pregled uporabe kvantifikativa, tj. imenica kojima se izražavaju standardizirana mjera, npr. *prstohvat soli*, zapremine spremnika, npr. *vreća soli*, fragmentizator, npr. *dio soli*, partikularizator, npr. *zrno soli*, kvantifikativ cjeline, npr. *klupko vune*, *špil karata*, leksički zbirne imenice, npr. *jato ptica*, *udruga studenata*, generički kvantifikativi, npr. *tip stroja*, *sorta grožđa* i sl. (54–56). Donosi i razliku između jedinične i nejedinične kvantifikacije u pojedinim imenskim skupinama (56–57). Posebnu pozornost posvećuje dualnoj kvantifikaciji, odnosno paukalnim konstrukcijama, npr. *tri stola*, *dvije knjige* (58). Raspravu o kvantifikaciji završava

problemiziranjem reda sastavnica u imenskim skupinama. Dosad spomenutim tekstovima obuhvaćena je analiza nekih osobitosti prostornih, vremenskih i količinskih značenja. U poglavljima *Načini izražavanja imperativnosti* i *Komunikacijski aspekt gramatičkoga opisa*, nastalima u suautorstvu s L. Badurinom, pozornost se usmjeruje na suprasintaktskičku razinu, odnosno naglasak je na pragmatičnome aspektu imperativnosti te čestica i veznih sredstava kao komunikacijskih obilježja rečenica i iskaza, ali i vokativa, ocjeniteljskoga i pragmatičnoga dativa, uzvika i pitanja. Kategorija imperativnosti, vezana za govorni čin, pripada kategoriji drugoga lica. Navodeći načine izražavanja imperativnosti u hrvatskome, autori polaze od imperativa kojim se ta kategorija prototipno izražava. Posebnu pozornost posvećuju uporabi niječnoga imperativa. Imperativnost se izražava i dvama oblicima imperativa, npr. *Daj, krenite!* Jedan od njih može biti zamijenjen i konstrukcijom *da* + prezent, npr. *Daj da krenete!*, a sličnu ulogu ima i poticajna čestica *da* uz prezent ili perfekt, npr. *Da ste krenuli!*, odnosno čestice *de*, *dede*, *deder*, npr. *De krenite više!*, te čestice *hajde*, *hajdemo*, *hajdete*. Imperativnost, odnosno zahtjevnost izražava se i oblicima futura prvoga, npr. *Kad se vratiš, sve ćeš mi odmah objasniti*, konstrukcijom *da* + prezent, npr. *Da si mi odmah sve objasnio*, oblicima optativa, npr. *Bog ti dao zdravlja i sreće*, zanijekanim infinitivom, npr. *Ne bacati papire po podu!* Na leksičkoj razini izražava se performativnim glagolima koji znače molbu, zapovijed, poziv, naredbu i sl., npr. *zabranjivati* – *Zabranjujem ti da bacaš papire po podu!* Tu je kategoriju moguće izraziti i reduciranim konstrukcijama bez posebna impe-

rativnoga oblika, ali s izraženim imperativnim značenjem cijele konstrukcije u određenome kontekstu, npr. *Tiho!*, *Bez galame!* Kao posebno zanimljiv način iskazivanja imperativnosti autori smatraju tzv. „kontekstualne” imperATIVE, tj. indirektno govorne činove s imperativnim značenjem, u vezi s kojima je i pragmalingvistički pojam uljudnosti. Primjer kontekstualnoga imperativa je *Završili ste s pisanjem testa?* Postavljeno učeniku ili studentu nakon predviđenoga vremena pisanja ispita ima zahtjevno značenje – *Predajte test!* (43–45).

Druga cjelina, *Gramatika riječi i njihove oblike*, sastoji se od četiriju priloga. To su *Hibridni oblici i vrste riječi*, *O infinitivu*, *Relacijske riječi* i *Gramatika glagola stanja*. U prvome prilogu Pranjko*vić* analizira dva temeljna tipa hibridizacije, pod kojom se podrazumijeva međusobni odnos različitih oblika riječi i različitih vrsta riječi – kategorijalna i funkcionalna hibridizaciju. U okviru kategorijalne, koja se ostvaruje na morfološkoj (i tvorbenoj) razini, analizira hibridizaciju svojstvenu glagolima i osobitosti hibridnih glagolskih oblika – glagolskih priloga, pridjeva, imenica i infinitiva. Posebno su zanimljiva razmatranja o kategorijalnoj hibridizaciji vezanoj za zamjenice i brojeve koji imaju samo one specifičnosti koje se tiču pripadnosti vrsti – zamjenicama su svojstveni zamjenjivost i upućivanje, a brojevi svojim leksičkim značenjima predstavljaju poseban vid kvantifikacije u jeziku. Hibridni oblici nastali od brojeva jesu imenice, npr. *dvojica*, *četvrtina*, pridjevi, npr. *jedni*, *dvoji*, i glagoli, npr. *dvostručiti*. Zamjenički su hibridi rjeđi. To su imenice, npr. *svojina*, pridjevi, npr. *svojski*, i glagoli, npr. *svojatati*, *tikati*. Hibridne su naravi i

tvorenice nastale preobrazbom, odnosno popriloženjem i popredloženjem padežnih oblika (npr. *Izmjene Zakona* dijelom se tiču *poslovanja obrtnika*; *Otvorio je vrata* pomoću *kartice*) i prijedložno-padežnih izraza (npr. *Naučio je sve* napamet; *Voda mu je uvijek* nadohvat ruke), hibridizacijom u sastavu složenica (npr. *šok-soba*, *vikend-kuća*) i sl. U okviru funkcionalne ili sintaktičke hibridizacije Pranjko*vić* analizira poimeničenje pridjeva, npr. *Mlada je stala pred oltar*, popridjevljenje imenica, npr. *ptica selica*, popriloženje imenica, npr. *Muka mi je*, popredloženje priloga, npr. *To nije tako* blizu, popriloženje pridedloga, npr. *Svi će glasati* za, konjunkcijalizaciju čestica, npr. *Krenula sam ranije* ne bih li stigla na konzultacije, *Želim li* stići na konzultacije, *moram krenuti ranije*, *Pošalji ga* u ljekarnu neka ti kupi sirup, te konjunkcijalizaciju zamjeničkih riječi, npr. *Ne znam tko će glasati protiv*. Kod potonjega tipa hibridizacije Pranjko*vić* postavlja pitanje – nije li vezničnost takvih riječi primarna u odnosu na zamjeničnost, ne smatrajući spornim da odnosnost nužno podrazumijeva vezničnost, usp. *Kartica koja otvara vrata sadrži poseban čitač*, kao ni to da ne mora biti obrnuto, npr. *Kartica što otvara vrata sadrži poseban čitač* (79). Uz navedeno Pranjko*vić* govori i o polifunkcionalnosti suznačnih riječi, odnosno o polifunkcionalnoj hibridizaciji, pa tako primjerice *da* može biti bilo jasna bilo upitna bilo optativna čestica, odnosno može dolaziti u funkciji veznika raznovrsnih rečenica. Najneobičnijim i najapstraktnijim oblikom u jeziku Pranjko*vić* drži infinitiv, koji je tema trećega priloga ove cjeline. Neobičnost mu proizlazi iz činjenice da je riječ o obliku koji to nije – oblik je po unutrašnjim svojstvima glagola, tj. (ne)-

prijelaznosti i vidu. Za apstraktnost je zaslužna činjenica da mu izostanak obličnih svojstava glagola omogućuje da označuje uopćene radnje i/ili događaje (82–83). Kako bi istaknuo spomenute osobitosti infinitiva, daje sažet prikaz doktorske disertacije J. Melvinger *O funkcijama i značenju infinitiva* (Zagreb, 1980), posebnu pozornost posvećujući tumačenju infinitiva u sastavu složenoga glagolskoga oblika, infinitiva uz modalne glagole, kada dolazi u različitim rečeničnim službama te kada dolazi u funkciji cijele rečenice. Tema su četvrtoga priloga relacijske riječi. U prvome dijelu Pranjković analizira u kakvim su se značenjima nazivi relacija, odnos, relacijski i sl. rabili kada se govorilo o vrstama riječi u okviru tradicionalno i strukturalistički usmjerene lingvistike, odnosno kroatistike. U drugome dijelu priloga daje prikaz kognitivnoga pristupa vrstama riječi (polazi od *Kognitivne gramatike* B. Belaja i G. Tanackovića Faletara, 2014), prema kojemu su s ciljem određenja univerzalnih značenjskih aspekata pojedinih vrsta riječi s konceptualnosemantičkoga stajališta sve riječi djeljive na nominalne i relacijske profile, tj. značenja (99). U kategoriji nominalnog profila prototipne su imenice koje se određuju kao omeđeno područje u nekoj domeni kojoj je u središtu značenje [STVAR], ali i neki drugi značenjski aspekti (99–100). Međutim i one mogu imati relacijska svojstva (relacijske imenice), i to kada su u relaciji s kakvom drugom imenicom, npr. *majka*, *otac*, ako im kao konceptna baza služi proces, npr. *trkač*, *popravlak*, te dvostruko relacijske imenice, npr. *oproštaj*, *povratak* (104–105). U posljednjemu prilogu Pranjković se posvećuje gramatici glagola stanja – njihovu određenju, odnosu prema kategoriji vida, prefiksaciji,

prostornim relacijama, kategoriji vremena i njihovim oblicima te glagolima stanja u rečenici.

Treća cjelina, *Gramatika suznačnih riječi*, sadrži četiri priloga – *Zamjenice, pridjevi i prilozi s prefiksom i-*, *O riječima sam i sàmo*, *Rastavni veznik i habitualizator* bilo te *Upitno, pojačajno, namjerno i uvjetno* li. Kao što je iz naslova priloga razvidno, u toj cjelini Pranjković pokušava osvijetliti funkcije i značenja gramatikaliziranih („malih”) riječi u hrvatskome jeziku (157). *I*-riječi specifične su i po značenju i po uporabi (127), što Pranjković argumentira prikazom njihovih značenjskih specifičnosti te opisa u hrvatskim gramatikama i priručnicima tvorbe riječi, koji preispituje i nadopunjuje svojim vrijednim zapažanjima. Govoreći o značenjskim osobitostima *i*-riječi, primjećuje kako označuju tendenciju prema minimalnome, zbog čega se predmeću prilozi koji označuju malu, odnosno minimalnu količinu, usp. *ijedan*, *imalo* i **ideset*, **idosta* (128). Analizirajući osobitosti uporabe *i*-riječi, zapaža kako se te riječi ne rabe na sintagmatskoj razini, npr. **itko pametan*, niti se rabe u prijedložno-padežnim izrazima, npr. **na ikoji način*, tj. **i na koji način*, pričem kao izuzetak navodi prijedložno-padežne izraze s prijedlogom *bez*, npr. *bez ikoga svoga*. Ne rabe se ni u nesloženim rečenicama ako su izjavne, dok su u upitnim rečenicama jasno-niječnoga tipa i u zavisno-upitnim rečenicama obične, npr. *Je li itko pitao za mene?*, *Provjeri je li itko pitao za mene*, iz čega je razvidno to da se javljaju u strukturama kojima je svojstvena hipotetičnost (129). Drugim prilogom pokušava odgovoriti na pitanje kojoj vrsti riječi pripadaju riječ *sam*, *sama*, *samo* te riječ *sàmo*. Polazeći od

njihova opisa u gramatikama i rječnicima, zaključuje sljedeće – kada dolazi u značenju lat. *ipse, ipsa, ipsum*, riječ *sam, sama, samo* funkcionira kao zamjenička riječ, npr. *Sam si rekao*, ili kao svojevrsni intenzifikator zamjenice, odnosno zamjenička čestica, npr. *Ni on sam ne zna što bi rekao*. Kao zamjenica (eventualno zamjenička čestica) treba se interpretirati u priimničkoj porabi, npr. *Vrata se sama otvaraju*. Kada pak znači lat. *solus*, riječ je o pridjevu (142–143). Jednako zorno razmatra i porabu priloga i veznika *samo*. Promišljanje o „malim” riječima nastavlja s rastavnim veznikom i habitualizatorom *bilo*. Polazeći od članka M. Kovačevića *Otvorena pitanja konstrukcija s veznikom BILO (Naučni sastanak u Vukove dane, 24/1, Beograd, 2005, str. 125–140)*, ističe vrijedna Kovačevićeva zapažanja o veznikom *bilo*, između ostaloga i ono da, iako nikad ne povezuje rastavne rečenice, rastavni je veznik, i to na sintagmatskoj razini, pri čem se uvijek rabi udvojeno i sl. Neslaganja pak s Kovačevićem zorno argumentira (usp. 151–153). U nastavku teksta usredotočuje se na habitualizator *bilo* te na mogućnosti alterniranja s drugim habitualizatorima u hrvatskome jeziku. Cjelinu zaključuje analizom uporabno raznovrsne čestice *li* (157). Kao i u svim prethodno navedenim prilozima, polazeći od tumačenja *li* u gramatičkim, leksikografskim i etimološkim priručnicima, Pranjkić raščlanjuje uporabu čestice *li* u pitanjima, i to u jasno-niječnim pitanjima, zavisno-upitnim rečenicama, niječnim pitanjima, u pitanjima u sastavu složenih čestica *je li* i *da li*, potom pojačajnoga *li* u nekim kvaziupitnim rečenicama, iza priloga, iza optativnih čestica tipa *blago, teško*, npr. *Teško li je njoj u životu*, između ponovljenih

prezentskih oblika glagola, npr. *Dosadna kiša pada li pada*, te naposljetku i veznikoga *li* u namjernim i uvjetnim rečenicama.

Četvrta cjelina, *Redosljed riječi ili logotaksija*, sastoji se od dvaju priloga. To su *Red riječi* i *Raspoređivanje suznačnih riječi*. U prvome Pranjkić prikazuje osobitosti osnovnoga ili gramatičko-semantičkoga reda riječi, čija se pravila odnose na rečenicu kao jezičnu jedinicu, aktualizirano-ga, tj. obilježenoga reda riječi, koji je uvjetovan obavjesnim ustrojem iskaza, odnosom među rečenicama u tekstu i stilskim parametrima, te automatiziranoga ili obvezatnoga reda riječi, koji se odnosi na red zanaglasnica i prednaglasnica. U drugome prilogu Pranjkić se osvrće na raspoređivanje suznačnih riječi, primjerice upitnih ili odnosnih zamjenica u službi sročnih atributa, priloga i čestica, veznika i vezničkih spojeva, u jednostavnim i složenim rečenicama.

Peta se cjelina, *Riječi u (kon)tekstu*, sastoji od četiriju priloga. To su *Nacrt za tipologiju iskaza u hrvatskome jeziku, O dijalogu, Ujevićeva psiholingvistička razmišljanja te Gramatika u kontekstu: o primjerima u hrvatskim gramatikama*. U prvome tekstu Pranjkić daje prijedlog tipologije iskaza u hrvatskome jeziku s obzirom na konkretniji priopćajni cilj govornika, na smjer ilokutivnosti te na referencijalne funkcije svojstvene pojedinome iskazu (206). Kao posebne iskaze izdvaja asertivne (ili izjavne), interogativne (ili upitne), imperativne (ili zapovjedne odnosno poticajne), komisivne (ili obvezujuće), koncesivne (ili dopusne), ekspresivne (ili dojmljive, izražajne) te performativne (ili djelujuće) iskaze. Navodi osobitosti i primjere navedenih iskaza. Drugi tekst na-

stao je u suautorstvu s Ladom Badurinom. U njemu autori živo i koherentno raspravljaju o dijalogu. Požalivši se na načelnu nezainteresiranost jezikoslovlja za komunikacijsku djelatnost (214–215), daju sažet prikaz teorijske misli o dijalogu, pri čemu se usredotočuju na lingvistička i pragmalingvistička proučavanja dijaloga, studije filozofa, teoretičara i povjesničara književnosti, odnosno na proučavanja M. Bahtina, L. P. Jakubinskog, J. Mukašovskog, P. Womacka, R. Jakobskona, R. de Beaugrandea i W. Dresslera, D. Bohma itd., da bi se pozabavili pojmom dijalogičnosti i dijaloga te razlikom između dijaloga i diskusije, tj. rasprave. Dijaloga se Pranjković dotiče i posredno, dajući prikaz Ujevićevih razmatranja suodnosa između dijaloških i monoloških jezičnih funkcija, što smatra najzanimljivijim i najoriginalnijim doprinosom rasprave (234) o knjizi F. Kainza *Psychologie der Sprache* (1941. i 1943.), *Pabirci o jezičnoj psihologiji* (1979). Ujević se u njoj osvrće na tri jezikoslovna pitanja – što je to jezik, čemu služi i kako je nastao. Pranjković je smatra jednim od njegovih najboljih prozних tekstova, odnosno dokazom da je razmišljao o jeziku koji pjesniku inače služi kao izazovan i zagonetan materijal (238). I posljednji je prilog ove cjeline nastao u suautorstvu s L. Badurinom, a njegova su tema jezični izvori na kojima su zasnovani gramatički opisi, poglavito oni sintaktički. Autori analiziraju primjere u *Skladnji* A. V. Tkalčevića (1859), *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* T. Maretića (1931), *Hrvatskoj slovnici* J. Florschütza (1941), *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* I. Brabeca, M. Hraste i S. Živkovića (1970) te u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* E. Barić i dr. (1979) da bi uočili da su upravo primjeri

zanimljiva poveznica između gramatika i širega društveno-političkoga konteksta u kojemu su objavljene (239). Većom manom gramatičkih priručnika smatraju davanje prednosti primjerima iz književnih djela, a zanemarivanje ostalih uporabnih područja standardnoga jezika (251).

Šestu cjelinu, *Gramatika i stilistika*, čini pet priloga – *Stilske figure i gramatika*, *Hrvatski jezik i biblijski stil*, *Gramatika i leksik Kranjčevićeva pjesništva*, *Sintaksa Antuna Branka Šimića* i *Stilistika gramatici unatoč*. Smatrajući da je vrlo često u vezi sa stilskim figurama riječ i o gramatičkim figurama, u prvome prilogu Pranjković razmatra kako se stilske figure odnose prema različitim jezičnim razinama. U okviru fonološke razine analizira fonološke, tj. fonetske stilske figure primjerice protezu, epentezu, paragogu, sinkopu i sl. U okviru morfološke, odnosno morfosintaktičke razine analizira figure koje se javljaju u vezi s kategorijom lica, vremena i načina, roda, broja, padeža. Izvorište je nastajanja tvorbenih stilskih figura konkurencija među derivacijskim morfemima, posebno afiksima (266). Od sintaktičkih stilskih figura u užemu smislu Pranjković upozorava na enalagu u konstrukciji rečenica, figuru zamjenskoga tipa pod kojom se podrazumijeva konkuriranje različitih tipova rečenica (267). Uz nju su sintaktičke figure i asindeton i polisindeton, predikatna enalaga, hendijadis, hipalaga, elipsa, kumulacija itd. Sintaktičkim, a još više suprasintaktičkim figurama smatra anaforu, epiforu i simploku. U drugome prilogu ove cjeline riječ je o osobitostima biblijskoga stila na morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. Analiziravši biblizme na spomenutim razinama, zaključuje kako su biblijski tekstovi ostavili dubok trag na leksik i morfosin-

taktičku strukturu hrvatskoga jezika (292). U dvama se prilogima Pranjčković bavi pjesničkim jezikom, i to S. S. Kranjčevića i A. B. Šimića. Osobitosti Kranjčevićeva pjesništva analizira u okviru morfonološke, tvorbene, sintaktičke i leksičke razine, dok se kod Šimića zadržava na sintaktičkim postupcima tipičnima za njegovo pjesništvo. U posljednjemu tekstu, polazeći od postavki K. Pranjića iznesenih u knjizi *Jezičkom i stilom kroza književnost* (1946), u prilogu *Poezija gramatici unatoč (ili) njoj-zi zahvaljujuć*, Pranjčković postavlja pitanja o naravi odnosa između gramatike i stilistike. Ograničujući se samo na lingvističku stilistiku, između ostaloga zaključuje da gramatika pokriva i područja invarijantnoga i varijantnoga, dok stilistika pokriva ponajprije područje invarijantnoga (329). S druge strane granice stilistike šire su od granica gramatike – stilistika pokriva i gramatička područja (morfologiju i sintaksu) te fonologiju, grafiju, pravopis, leksik, frazeologiju i semantiku (330).

A dokle sežu granice znanstvenoga bavljenja I. Pranjčkovića? I ovom se knjigom potvrdilo da su one jako široke. U knjizi se Pranjčković ponajprije bavi značenjskom i funkcionalnom višeznačnosti riječi na sintaktičkoj i suprasintaktičkoj razini, bilo da je riječ o samoznačnim ili suznačnim riječima. Kada je riječ o suprasintaktičkoj razini, vrijedan je njegov prijedlog tipologizacije iskaza, kao i promišljanja o dijalogu i komunikacijskome aspektu gramatičkoga opisa, podržana znanjem i promišljanjima L. Badurine. Pranjčkovićeva širina podrazumijeva i stilističke teme, za koje je i u ovoj knjizi dokazao svoje znanje, vrsnost i strast.

Literatura

Bagić, Krešimir (2010), „Od figure do kulture – Hijazam i antimetabola. Jezična simetrija”, *Vijenac* 419; dostupno na <http://www.matica.hr/vijenac/419/Jezi%C4%8Dna%20simetrija/> (pristup travanj 2017.)

Iva Nazalević Čučević